

Др Сергије Димитријевић

РАД НА СТВАРАЊУ ИНТЕРНАЦИОНАЛНИХ БРИГАДА У ШПАНСКОМ РАТУ И ОДЛАЗАК ЈУГОСЛОВЕНА ПРЕКО ПАРИЗА

(Сепарат из часописа „Наше стварање“, година XXII, број 1—3, 1975)

Лесковац, 1975.

РАД НА СТВАРАЊУ ИНТЕРНАЦИОНАЛНИХ БРИГАДА У ШПАНСКОМ РАТУ И ОДЛАЗАК ЈУГОСЛОВЕНА ПРЕКО ПАРИЗА

У време када се поставило питање одласка југословенских добровољаца у помоћ републиканској Шпанији, у Француској је постојала релативно јака југословенска партијска и синдикална организација.

Услед посебно значајне улоге коју је ова југословенска партијска и синдикална организација одиграла у формирању интернационалних бригада, слању југословенских добровољаца, као и пружању материјалне и друге помоћи републиканској Шпанији, детаљније ћемо се осврнути на њену организацију и карактер.

Стожер читаве југословенске комунистичке организације у Француској представљала је тзв. југословенска подсекција која је била при Комунистичкој партији Француске (секцији Комунистичке интернационале). То је била партијска организација која је обухватала све Југословене чланове Франске комунистичке партије, односно све чланове СКЈ настањене у Француској (изузев чланова ЦК КПЈ). Југословени, чланови комунистичке партије који су трајно боравили у Француској не само да су били повезани и радили у оквиру Француске комунистичке партије, они су једновремено имали и своје посебне југословенске партијске групе које су биле окупљене у поменутој потсекцији, представљале посебну организацију која је политички радила и деловала међу југословенским емигрантима. Руководство ове организације на чијем сам челу тада био у својству секретара југословенске потсекције било је једновремено непосредно повезано са Централним комитетима Југословенске и Француске комунистичке партије.

Ту двоструку везу сам одржавао, договарајући се са надлежним представницима оба централна комитета. Координирао сам добијене директиве, остварујући их уз подршку обе партије.

Руководство југословенске подсекције имало је и улогу Југословенског синдикалног руководства у Француској, пошто је повезивало све постојеће југословенске синдикалне групе на тој територији и усмеравало њихов рад.

Организационо раздвајање партијског и синдикалног рада, тј. стварање посебног југословенског интерсиндикалног комитета до кога је дошло у новембру 1935. године, имало је посебног

значаја само у односу на ангажовање неколико нових радника у том комитету, јачање синдикалног рада и легализацију југословенске синдикалне организације у односу на уједињену француску синдикалну организацију, уједињени CGT (Confédération générale du Travail), пошто су сви синдикално организовани радници из руководства подсекције ушли у тај новостворени југословенски синдикални комитет, пошто сам био и секретар овог синдикалног комитета и даље лично одржавао везу са синдикалном централом.

Југословенско синдикално руководство, тј. југословенска подсекција а касније југословенски интерсиндикални комитет, јављали су се као саставни део иностране групе, у почетку при револуционарној (CGTU), а касније уједињеној синдикалној централни (CGT), тзв. MOI (Main d'oeuvres immigrés — усељена радна снага). У својству секретара овог југословенског синдикалног средишта био сам повезан непосредно са једним од организационих секретара уједињене француске синдикалне централе. (То је био Morain, организациони секретар раније револуционарне синдикалне централе који је и даље руководио националним групацијама синдикално организованих радника, тзв. MOI-ом).

Посебан значај наших веза са синдикалним централама лежи у томе што је руководство југословенске емигрантске партијске и синдикалне организације у Француској имало своје седиште и просторије у самој француској синдикалној централни смештеној у улици Grange aux Belles бр. 33, где је био и главни пункт за одлазак југословенских добровољаца у шпанске интернационалне бригаде преко Париза.

Овим организацијама треба додати и Исељеничко удружење основано 1933 и обновљено у децембру 1935, после посебне конференције водећих кадрова подсекције, на којој су утврђене основне смернице за рад у масовним организацијама. (Види касније цитирани извештај подсекције).

Из сачуваног „Извештаја о раду централне југословенске секције КПФ за друго полугође 1935. и два прва месеца 1936“ који сам у својству секретара послао Политичком бироу ЦК КПЈ у пролеће 1936. године (Архив за југословенски раднички покрет, фонд К-1, бр. 237/V) видимо да су пред шпански грађански рат постојале у Француској партијске групе у Lens-у, Salamines-у, Wingles-у Lievin-у, Thimeries-у (све у угљенокопним ревирима Северне Француске, тј. у два департмана Pas de Calais i Nord); партијско симпатизерске групе у Genvilliers-у, Argenteuil-у (индустријска предграђа париског рејона); четири партијско симпатизерске студентске групе у Паризу; и синдикалне групе (које се могу убројати у симпатизерске) у Combelle-у, Creuzwald-у (рудници гвожђа у Лорени, департмент Moselle), St. Etienne-у (Департмент Loire), Charbonniers les Mines-у, St. Florin-Fougères-у i Graissac-у. Ове су групе обухватале 47 партијаца и 173

симпатизера, укупно 220 политички организованих радника и студената. У овај број нису ушле неке друге југословенске организације прокомунистичке оријентације, нпр. Комитет жена против рата, беде и фашизма у Pas de Calais-у патронатске организације (пружање помоћи политичким жртвама у земљи), радничко културно певачко друштво Слога у Паризу и новостворене студентске и радничке партијско симпатизерске групе у париском рејону.

Томе треба додати 118 чланова југословенског Исељеничког удружења као и синдикалне групе југословенских радника.

Поред старих синдикалних група у Genvilliers-у и Argenteuil-у, које су тада имале 20—25, односно 15 радника, створене су две групе у Vagnolet-у (северноисточни део Париза) и међу сандаљерским радницима у Паризу. Значајних синдикалних група било је у департманима Pas de Calais где су синдикалне групе биле одвојене од партијско симпатизерских и обухватале 93 минера), Puy de Dôme, Loire i Haute Loire. Само у St. Etienne (департмент Loire) синдикална је група имала 60 радника. Уз то сва радничка културна и потпорна друштва у департману Pas de Calais, Combelle-у и St. Etienne-у стојала су под нашим утицајем и имала наше руководство.

Крајем 1936. године укупан број политички организованих и међусобно повезаних југословенских радника и студената достигао је 700—800 лица (по личном сећању).

Тада су постојале и многе нове партијско симпатизерске и синдикалне групе југословенских радника, као што је нпр. група из париског индустријског предграђа Levallois као и радничке организације из Marles les Mines (департмент Pas de Calais), Hiépin Zietard-a, фабрике шећера крај последњег места (у локалитету чије име почиње словом O), рударских насеља из околине градова Douai и Valenciennes (све у департману Nord) — Подаци овог пасуса дати су искључиво по личном сећању, те су зато непотпуни.

Пораст југословенских синдикалних група био је делимично везан за процес остварења синдикалног јединства у Француској, које је постигнуто 1935. године али се и даље одвијало широм целе Француске у односу на обухватање преосталих организованих југословенских радника појединаца и мањих група, југословенским синдикалним организацијама, на њихово даље укључивање у уједињене француске синдикате.

У јесен 1936. године, у време када је шпански грађански рат ушао у нову фазу, у периоду када се борба демократско републиканских и фашистичких снага у Шпанији била заоштрила и постала драматична, услед војне помоћи фашистичке Немачке и Италије пружале противницима републике, поставило се питање одласка добровољаца у Шпанију, питање формирања интернационалних бригада. То се питање поставило и пред југословенску и пред француску комунистичку партију.

Југословенска партијска организација у Француској одиграла је посебну улогу у организовању одласка југословенских добровољаца у Шпанију. Она је била један од најзначајнијих организационих центара читаве ове акције.

Акцију за формирање међународних бригада у Шпанији водио је André Marty, један од секретара Извршног комитета Комунистичке интернационале и један од секретара Француске комунистичке партије. Он је био позната историјска личност, пошто је био један од организатора побуне у француској црноморској флоти у моменту када се она спремаола да интервенише против бољшевика. А. Marty, је у септембру 1936. године формирао посебни илегални међународни комитет за слање добровољаца у Шпанију у циљу формирања интернационалних бригада, чије је седиште било у Паризу. У њега су улазили представници других комунистичких партија, специјално оних који су имали део својих чланова у Француској или чије су везе са Шпанијом ишле преко Француске.

У том Међународном комитету за формирање интернационалних бригада био сам једини представник Комунистичке партије Југославије од септембра 1936. године кад је формиран, па све до средине 1937. године. Поред мене, који је у овај комитет ушао по директиви КПЈ, тј. представништва ЦК КПЈ у Паризу, у њему су били и секретари италијанске и пољске подсекције, а чини ми се и члан ЦК КПФ кога знам под именом Leduc и Marcel Allard са којим сам као секретар југословенске подсекције одржавао сталну везу. Напомињем да су све три поменуће подсекције имале бројну емиграцију у Француској. Остали чланови међународног комитета за формирање интербригада били су представници централних комитета појединих партија, пошто је њихов рад на слању добровољаца и организацији одласка за Шпанију био готово искључиво везан за те земље. За поменуће три партије (италијанску, пољску и југословенску) прихватни центри у Француској имали су двоструку улогу. Поред улоге прихватног пункта они су имали и посебну организациону улогу у односу на окупљање и слање добровољаца из редова економских емиграната у Француској. Зато се ове три партије нису служиле од француске комунистичке партије организованим прихватним центрима, већ су имале своје сопствене прихватне центре. Организација одласка Немаца антифашиста била је посебно законспирирана, пошто је у питању била политичка а не економска емиграција, која је уз то деловала у изузетно тешким условима гестаповских прогона. Зато смо као чланови међународног комитета о њој имали само грубе информације.

Све одлуке у вези са слањем добровољаца из Француске и преко Француске доношене су у поменутом Међународном комитету за формирање интербригада. Састанци комитета били су организационог карактера, пошто су саме одлуке о стварању интернационалних добровољачких бригада зависиле од ставова и

директива Комунистичке интернационале. Преко одређених посебно задужених лица чланова тог комитета или других лица из апарата комунистичке партије Француске на које сам био упућиван добијао сам сва потребна упутства, новчана средства, везе и јавке везане за слање добровољаца.

У периоду одласка југословенских интербригадиста мој главни партијски задатак била је организација њиховог одласка, упркос тога што сам и даље водио југословенску подсекцију (тј. југословенску партијску организацију у Француској) и Централни југословенски интерсиндикални комитет (југословенску синдикалну централу у Француској).

Просторије југословенске подсекције које смо имали у Француској синдикалној централи (35 rue Grange aux Belles) тада су постале прихватни пункт југословенских добровољаца који су одлазили за Шпанију.

Сав рад око пребацивања наших добровољаца за Шпанију обављао сам од октобра 1936. па све до средине 1937. године. Остали чланови руководства подсекције радили су искључиво на уобичајеним задацима ове организације, а и на окупљању добровољаца међу југословенским економским емигрантима у местима и срединама у којима су постојале партијске, синдикалне и симпатизерске групе, у којима су постојала организациона комунистичка и прокомунистичка језгра или појединци.

Погледајмо у чему се састојао поменути рад на слању добровољаца у Шпанију. Поред акције за одлазак добровољаца из саме Француске, која је вођена преко подсекције, тј. југословенске партијске организације у Француској, он се састојао у прихватању група Југословена који су долазили из Југославије, Белгије и саме Француске, као и појединих Југословена из СССР-а, и организацији њиховог слања за Шпанију.

Другови који су долазили из земље у 1937. години најчешће су везивали свој долазак у Француску са посетом Светске изложбе која је те године одржана у Паризу.

Повезивање са појединцима или групама вршено је понекад преко чланова ЦК КПЈ, на састанцима које сам са њима имао, али у највећем броју случајева оно је вршено у Француској синдикалној централи (35 rue Grange aux Belles) у посебној просторији коју смо добили у те сврхе крај седишта саме подсекције. У том другом случају повезивање је вршено преко јавки или писменог упута од неког члана ЦК КПЈ. Од лица која су долазила узимао сам личне податке, потребне адресе и слично. Све сам то уписивао у посебну укоричену дебелу књигу, трговачког формата, коју сам самоиницијативно набавио у циљу њиховог окупљања. Сваки лист у овој књизи, која до сад није нађена, односио се на једно једино лице. У време док сам радио на том задатку, преко овог пункта је прошло, и у поменуту књигу било записано око 350—450 лица. У то време у контакту са Југословенима имао сам партијски псеудоним Миша.

Уколико је неко од југословенских добровољаца имао са собом ствари, новац, пасош или неке друге документе, упућивао сам га на једну адресу у улици Gombat где је, колико ми је познато, пошто никад нисам био у тој згради, члан ЦК КПЈ Лабуд Кусовац, од кога сам и добио ту адресу, организовао некакав магацин за прихватање и чување ових ствари. Није искључено да је стари синдикални руководиоца Иван Крндељ који је становао у једном хотелу у близини водио тај посао.

Пошто се рад на прихватању добровољаца био знатно разграно и увећао, у томе је задатку, почев од пролећа 1937. године (вероватно од месеца априла те године), помагао Бора Барух, сликар, чије је партијско име тада било Емил. Он је већ припадао једној од студентских комунистичких група, она коју сам формирао у Паризу у пролеће 1935. и водио до средине 1937. године. Њега сам негде средином 1935. учланио у партију, а у јесен 1935. увео у југословенско студентско партијско руководство у Паризу (чији сам секретар био од пролећа 1935. до септембра 1937. и касније 1938—1939.). У пролеће 1937. године увео сам га и у руководство подсекције.

Даљи рад на слању југословенских добровољаца у републиканску Шпанију састојао се у формирању група и одређивању њихових руководиоца. Сем неких већ организованих група које су долазиле из Југославије, а које су већ имале своје руководиоце, формирао сам групе и одређивао руководиоце, којима сам предавао новац за путне трошкове, возне карте, јавке за прихватање групе у Перпињану и друга упутства.

Јасно је да сам за руководиоце тих група првенствено постављао лица која сам познавао из партијског рада, углавном лица која су учествовала у раду југословенске партијске подсекције у Француској. Они су често били и организатори одласка појединих група Југословена који су долазили из одређених индустријских и рударских центара Француске. Друге сам руководиоце група одређивао по елементима које сам добијао у време њиховог повезивања, нпр. на основу посебних препорука чланова ЦК КПЈ.

Прва група која је отишла била је група друга Љубе Илића, архитекте, који је био члан ЕМ КОМ-а, емигрантског комитета, који је КПЈ створила за рад са целокупном нашом емиграцијом у свету, који је био фактички руководиоца исељеничког удружења кога смо створили у Француској и уредник његовог листа Гласа Исељеника. Ова париска група отишла је колико се сећам 1. октобра 1936. године.

Из угљенокопног ревира северне Француске из департмана Pas de Calais, отишла је група рудара, на чијем је челу био Словенац друг Флориан, секретар регионалног југословенског партијског руководства читавог овог рударског подручја (погибно у Шпанији).

Секретар југословенске регионалне комунистичке омладинске организације овог рударског подручја, друг Јошко Странић — Јосип Јакоповић, који је заменио друга Флоријана на месту југословенског регионалног партијског секретара, отишао је нешто касније са новом групом рудара.

Из индустријских предграђа Париза, Genvilliers-a и Levallois отишла је група металаца, на чијем је челу био друг Љуба Кујунџић, секретар југословенске партијске групе овог подручја, стари члан руководства југословенске партијске подсекције и члан непосредно формираног југословенског синдикалног комитета.

Једној од група формираних у самом Паризу одредио сам за руководиоца друга Владимира Мајдера из Сиска, који је био секретар југословенске партијске подсекције у Француској у време кад сам ушао у њено руководство средином 1935. године, а који је у време одласка за Шпанију дошао из Совјетског Савеза.

У једној од осталих група отишао је друг Вукашин Радновић, студент историје, Црногорац, члан југословенског студентског партијског руководства у Паризу (погинуо приликом заузимања Белчите). Други члан југословенског студентског партијског руководства у Паризу, Радивоје Увалић, отишао је почетком 1937. године.

У Шпанију је отишао и друг Мирон Демић — Данило који је раније радио међу студентима у Прагу, сарађивао на партијском листу *Balkan Korespondenz* (у француском издању *La Correspondance balkanique*) где је написао већи чланак о Аграрном питању у Југославији који је излазио у наставцима. По доласку у Француску припадао је неко време руководству југословенске партијске подсекције и био члан поменутог ЕМ КОМ-а (емигрантског комитета). Друг Демић је отишао у Шпанију заједно са својом другарицом Борком са првим групама интербригадиста. (Погинуо у Мадриду 1936).

Заједно са југословенским радницима и емигрантима настанем у Француској, у Шпанију су отишли и многи политички емигранти из Југославије који су боравили у Француској. Посебно ћу се осврнути на двојицу од њих који су по задацима југословенске партијске подсекције радили у рударским ревирима северне, централне и источне Француске.

Први од њих, Марјан Крајачић — Петар Гашпарац, кога нешто касније помињем као шпанског ратног инвалида, отишао је у јесен 1935. године по задатку југословенске партијске подсекције у департмане *Puy de Dôme* и *Haute Loire* где је боравио више недеља, одржао четири збора и синдикалну конференцију, створио два патроната, организовао два месна југословенска синдикална комитета и серију малих група. Други пут је био послат у департман *Moselle*. Подаци из поменутог извештаја подсекције).

Са њим сам у фебруару 1936. године успоставио партијску везу у Бриселу, када сам тамо дошао као један од југословенских делегата на светску омладинску конференцију против рата и фашизма. Он је тада радио у оквиру „Слоге“, удружења југословенских радника у Белгији.

Други је био словеначки студент Душан Кведер, који је дошао у Француску негде у јесен 1936. године, а отишао у Шпанију у првој половини 1937. Он је по задатку југословенске партијске подсекције неколико недеља боравио и радио међу рударима Словенцима, и то колико се сећам у централној Француској.

Из свег изложеног се види да су многи припадници и руководиоци југословенских партијских, синдикалних и других емигранатских и студентских организација лично учествовали у шпанском грађанском рату у саставу југословенских јединица интербригада.

Задржимо се на самом одласку поменутих група. Већ формиране групе југословенских добровољаца одлазиле су вечерњим возом који је полазио око 23 сата према Перпињану. Сваку од југословенских група лично сам пратио на станицу, дајући последња упутства, јавке, возне карте, новац за путне трошкове и слично.

Једна сасвим случајно сачувана разгледница (послата мојим родитељима заједно са мојим стварима, после мог хапшења 25. октобра 1939. и стављања у концентрациони логор) упућена из Перпињана 3. новембра 1936. године (датум поштанског жи-га) од стране руководиоца једне такве групе, већ поменутог Владимира Мајдера Курта. (Интересантно је подвући да је В. Курт, који је тада долазио из Совјетског Савеза био делимично изгубио смисао за илегални рад и конспирацију, написао ову карту и адресирао је на моје право име и адресу, називајући ме у тексту партијским псеудонимом — Миша. Ово име на сачуваној карти изгребао сам својевремено), даје најверније атмосферу тих одлазака. Она гласи: „Драги Мишо,

Сретно допутовали и ствари уредили. За сада још не могу јавити када одлазимо. Расположење другова одлично. Још у возу смо започели полит-работу. Са другарским поздравом Курт. П.С. Поздрави Савку“ (То је партијско име другарице Злате Увалић, која је тада била члан југословенског студентског партијског руководства у Паризу).

Град Перпињан који се спомиње гранично је француско место на путу за Каталонију).

Задржимо се детаљније на улози коју су париски центри за формирање интербригада имали у оквиру читаве ове акције.

Мада је париски југословенски прихватни центар био главни такав центар у Француској, он није био једини. Они југословенски добровољци који су ишли преко Марсеља нису имали никакве непосредне везе са том париском организацијом.

У самом Међународном комитету за стварање интербригада доношена су само основна решења, док је реализација тих решења на терену зависила од посебно формираних помоћних комитета за ту сврху, као што су били југословенски прихватни центри у Паризу, међународни прихватни центар у Марсељу, организација за пребацивање у Перпињану и организација интербригадиста у самој Шпанији. Међународни комитет у Паризу био је само једна од важних карика у процесу формирања међународних бригада. Пошто је политика формирања међународних бригада прихватана и креирана у самој Комунистичкој интернационали и централним комитетима појединих комунистичких партија, партијски руководећи кадрови одлазили су у Шпанију и неким другим самоуправним путевима и везама. Из истих разлога поменути париски Међународни комитет за формирање интернационалних бригада чија се активност углавном састојала у окупљању и пребацивању страних добровољаца у Шпанију није се непосредно бавио многим другим питањима која су се односила на формирање интербригада, као што је нпр. било питање наоружавања ових бригада, постављања њихових војних руководиоца, стварања њиховог политичког апарата и слично. Сама општа политика и партијска организација Југословена интербригадистата стварана је под непосредним руководством у Шпанији присутних представника и чланова централних комитета појединих партија посебно задужених за то, уз активну сарадњу и учешће руководиоца група које смо формирали и свих старих партијских кадрова који су се нашли на лицу места.

У првим месецима 1937. године одржана је у Паризу и међународна студентска конференција за помоћ републиканској Шпанији. На њој сам учествовао као претставник југословенских илегалних комунистичких студентских организација. У то сам време (од пролећа 1935. до средине 1937.) био једини југословенски представник у Међународном комитету против рата и фашизма, међународној студентској организацији која је обухватала комунистичке и друге напредне и левичарске националне студентске организације и имала седиште у Паризу. Као представник југословенских комунистичких студентских организација учествовао сам на поменутој конференцији као један од илегалних делегата.

Поменута међународна студентска конференција за помоћ републиканској Шпанији прихватила је низ одлука које су се односиле на политичке акције, мобилизацију јавног мњења, стварању материјалних средстава путем добровољних прилога, одласка студената добровољаца итд. Међу југословенским студентима у Француској ова је акција вођена преко Удружења Југословенских студената у Паризу. Одговарајуће директиве послате су биле и у Југославију.

Средином 1937. године услед политичких размимоилажења са представништвом тадашњег горкићевског ЦК КПЈ у Паризу,

тј. друговима Лабудом Кусовцем и Ивом Марићем и писмено израженог неслагања са политиком ове групе достављеног Политбироу КПЈ, био сам привремено скинут са свих поменутих функција. Мој лични одлазак у Шпанију отпао је услед поремећеног здравља и рентгенских промена на плућима, насталих у том врло напорном периоду партијског рада.

Прихватање Југословена, шпанских добровољаца преузео је друг Бора Барух. Није ми познато ко ме је заменио у Међународном комитету за формирање интернационалних бригада. Врло је вероватно да је то био Лабуд Кусовац, тадашњи члан и представник ЦК КПЈ, друг који је исто тако био у вези са ЦК Комунистичке партије Француске.

У периоду када сам по партијском задатку организовао одлазак наших добровољаца за Шпанију, имао сам контакте са другом Рудијем Чајавцем, који су од посебног значаја за историју нашег војног вазухопловства, те зато користим прилику да их објавим.

У време одржавања Светске изложбе у Паризу у првој половини 1937. године, дошао је у Париз и Руди Чајавец. После прикупљених информација од југословенских студената у Паризу, међу којима моја активност није могла да остане сасвим непримећена, пошто су неке другове испраћали њихови познаници (ови су одласци били полулегални), обратио ми се Р. Чајавец и тражио је да га пошаљем у Шпанију. Тај смо разговор имали у студентском крају Париза, тзв. Латинском кварту, у близини кафана La Caroufade, главном састајалишту југословенских студената у Паризу, где ме је Чајавец срео и позвао у страну. Том приликом показао ми је у црној кожи укoricену официрску пилотску легитимацију издату на име Рудолфа Чајавца. Ја сам категорички негирао да му ја у томе могу помоћи, тврдећи да са тим одласцима немам никакве везе, али сам му ипак обећао да ћу покушати да се информишем, ако ми то буде успело, ко би му могао помоћи у томе.

После разговора које сам са А. Кусовцем, Р. Чолаковићем и С. Жујовићем — Црним, после узалудних покушаја да нађемо неког организованог комунисту који би нешто знао о Р. Чајавцу, сви су били категорични да се у овом случају не сме ризиковати и послати тог нама непознатог југословенског пилота у Шпанију. Зато сам обавестио Р. Чајавца да нисам успео да нађем никога ко би му могао омогућити одлазак у Шпанију. После вишедневних узалудних покушаја да оствари свој одлазак у Шпанију о којима сам био информисан преко студената комуниста, Р. Чајавец се вратио у Југославију.

Да би се правилно оценио став који су поменути чланови ЦК КПЈ и ја лично заузели у том питању, треба схватити да није било тако просто послати непознатог пилота у републиканску Шпанију. Услед недостатка пилотских кадрова овај би за нас потпуно непознат пилот такорећи одмах добио авион, чиме би

му било омогућено да са апаратом пређе на другу страну фронта, као што се то тада у неким случајевима дешавало. Много је простије било послати неко друго недовољно познато лице, пошто се на обичне борце може пазити, пошто се они могу проверити у самим борбама, пошто се у том случају не рескира губитак вредног и дефицитног авиона.

Услед изнешених околности Р. Чајавец, пилот првог авиона који је за време НОБ-а прелетео партизанима, један од основопологача нашег ратног ваздухопловства, није успео да оде као добровољац у републиканску Шпанију 1937. године, и да се прикључи славној групи југословенских пилота који су се борили у редовима њене армије.

Задржимо се на неким другим облицима југословенске акције за помоћ републиканској Шпанији, у којој су учествовали Југословени који су тада боравили у Француској.

У 1938. и 1939. години у целој Француској у оквиру наше емиграције вођена је врло жива акција за помоћ интернираним шпанским добровољцима и инвалидима шпанског грађанског рата. У тој акцији учествовали су и сви организовани југословенски студенти комунисти. Међу самим студентима акција је била организована преко обновљеног југословенског студентског партијског руководства у Паризу (на чије сам чело поново дошао 1938. и остао све до почетка рата у Француској, односно до мог хапшења. Сваки југословенски студент комуниста, партијац или симпатизер, прикупљао је новчана средства преко посебних лица не само међу југословенским студентима и радницима у Француској, већ и међу самим Французима. Ова је акција била посебно интензивна у оквиру Југословенског студентског удружења у Паризу које је имало народнофронтовско обележје а у коме су студенти комунисти играли водећу улогу. Прикупљена средства предавана су посебном југословенском комитету за помоћ учесницима шпанског грађанског рата, коме су поред наших емиграната, нпр. Словенке Марије били и неки наши шпански добровољци — инвалиди, нпр. Марјан Крајачић „Петар Гашпарац“ (убијен у усташком концентрационом логору). Југословенска емиграција и југословенски студенти у Паризу уложили су знатне напоре да се положиј свих шпанских добровољаца, посебно Југословена инвалида шпанског грађанског рата побољша.

На основу свега изложеног слободно се може рећи да су од почетка шпанског грађанског рата па све до избијања другог светског рата, партијске, синдикалне и друге организације југословенских економских емиграната и студената пружале сталну и значајну подршку републиканској Шпанији и нашим добровољцима припадницима међународних бригада.